

Ірина КУХАРЧУК,
викладач

Глухівського національного
педагогічного університету
ім. Олександра Довженка

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Лінгвістичний КВК для старшокласників

Мета: ознайомити учнів з основами культури мовлення, удосконалювати вміння додержувати правил етики слововживання, розвивати комунікативну й філологічну компетентність школярів; виховувати шанобливе ставлення до слова; формувати усвідомлення націєтвірної ролі рідної мови.

Перебіг заходу

Ведуча. Культура людського спілкування – складник загальної моральної культури особистості. Брак її – свідчення бездуховності людини.

Нині проблема мовної комунікації вельми актуальна. Відбувається утвердження України як самостійної держави, інтенсивно розвиваються міжнародні й міжособистісні зв'язки з різними країнами світу. З огляду на це визначальним для сучасного українського суспільства стає вміння спілкуватися як на офіційному, діловому, так і на побутовому рівні.

Ведучий. На жаль, питанню мовної культури досі не приділено належної уваги. З кіно- та телеекранів раз по раз чуємо брутальні й лайливі слова, перекручені з погляду літературної мови висловлювання. Якщо не зважати на таку мовну антикультуру в засобах масової інформації, то врешті громадяни сприйматимуть її як норму.

Українці, які цінують рідне слово, мають критично поглянути на мовну ситуацію в нашій державі, сприяти відродженню національно-етнічних мовленнєвих традицій українського народу, духовної сфери людських взаємин, а отже, спілкуватися шляхетно і поводитися чемно.

Олесь Гончар сказав: «У вигляді мови природою дано людині великий скарб. Не тільки користуватися ним, рідним словом, але й натхненно ростити, оберігати його коріння й леліяти його цвіт – ось тоді воно й буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності». Пам'ятаймо ці завдання і щодень виконуймо їх.

Сьогодні, у День рідної мови, запрошуємо до слова учасників лінгвістичного змагання, які мають продемонструвати знання в царині філології. А оцінювати здобутки команд будуть члени журі. (Ведучий знайомить усіх присутніх зі складом журі конкурсу.)

«Привітання команд»

«Розминка»

Ведуча. Цей конкурс має на меті перевірити ваші знання основних лінгвістичних понять. Я читатиму визначення, а ви маєте назвати означене ним поняття.

Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.

I.Огієнко

Запитання для 1-ї команди

● Конкретний, практичний вияв мови, «мова в дії», реалізація мови в різних сферах життєдіяльності. (Мовлення.)

● Унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності. (Літературна мова.)

● Основна ознака літературної мови. (Унормованість.)

● Норми, що регулюють вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу. (Стилістичні норми.)

● Доцільно дібрані мовні засоби (лексичні, граматичні, фонетичні тощо) у будь-якій сфері людської діяльності відповідно до мети й завдань спілкування. (Мовний стиль.)

● Суміш двох або кількох мов, об'єднаних штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова. (Суржик.)

● Основне призначення цього стилю – розв'язувати нагальні суспільно-політичні проблеми; активно впливати на читача (слухача), спонукати його до діяльності. Про який стиль ідеться? (Публіцистичний.)

Запитання для 2-ї команди

● Закріплена традиційно або законодавчо мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління й діловодства, громадських органах і організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури тощо. (Державна мова.)

● Усталені мовні звороти, типові формули, якими послуговуються в певних ситуаціях спілкування. (Мовний етикет.)

● Сукупність загальноприйнятих мовних правил на певному етапі

розвитку суспільства, що є взірцем. (Норми літературної мови.)

● Норми, що регулюють вибір варіантів побудови простих і складних речень. (Синтаксичні.)

● Мова окремої нації, якою говорить переважна більшість народу цієї країни; включає літературну мову, різні територіальні і професійні діалекти. (Національна мова.)

● Основні стилі сучасної української літературної мови. (Розмовний, художній, публіцистичний, офіційно-діловий, науковий, епістолярний, конфесійний.)

● Основне призначення цього стилю – повідомляти про результати наукових досліджень, доводити теорії, обґрунтовувати гіпотези, класифікації, пояснювати явища, систематизувати знання. Про який стиль ідеться? (Науковий.)

«Домашнє завдання»

Ведучий. Учасники мали підготувати інсценізацію на основі уривків творів, у яких порушено питання рідної мови. Запрошуємо акторів на сцену.

Методична ремарка. Для цього конкурсу можна взяти уривки з п'єси М.Куліша «Мина Мазайло».

«Наголос – “серцебиття” у слові»

Ведучий. Важливий показник культури усного мовлення – додержання норм наголошування і вимови. Іноді про наголос кажуть, що це паспорт слова, бо він відіграє важливу роль у звуковій організації мовлення, чіткому оформленні висловлюваної думки. Наголос фонетично оформлює слова, розмежовує їхні лексичне і граматичне значення. Додержання орфоепічних норм забезпечує органічність і естетичність мовлення.

Завдання для 1-ї команди

Навчання, жирненький, загадка, дециметр, типовий, апостроф, одинадцять, кидати, середина, псевдонім, орган, недоспаний, ждучи, рукопис, випадок, обіцянка, цемент, беремо, всередині, наскоро.

Завдання для 2-ї команди

Видання, жовтенький, закладка, кілометр, громадянин, алфавіт, каталог, чотирнадцять, байдуже, прощу, завжди, мабуть, заклений, женучи, літопис, листопад, перепустка, центнер, кладемо, насамперед.

Ведуча. Близько 10 відсотків словникового складу української мови – це запозичення з інших мов. Процес засвоєння іноземних слів відбувається зазвичай унаслідок культурних, економічних, політичних контактів між народами. Запозичення – закономірний шлях збагачення лексики будь-якої мови. Відкритість мови – ознака її сили, а не слабкості. Саме тому правильно не викорінювати іноземні слова, а просто не зловживати ними. Максим Рильський писав: «Без іноземних слів у культурній мові не обійтись. Але варто вживати їх тільки тоді, коли вони справді доконче потрібні – і, це вже безумовно, у властивому їм значенні...» Надмірне, невиправдане застосування запозичень збіднює лексичний склад, обмежує виражальні засоби мови, до якої входять.

Ведучий. Іноземні слова не завдають шкоди українській мові, якщо не витісняють питомої лексики, якщо мовці використовують їх доречно, тобто відповідно до їхніх значень і до конкретної ситуації мовлення.

Дехто вважає, що вживання іноземних слів – ознака освіченості, високого інтелектуального рівня людини. Їм можна нагадати англійське прислів'я: «Пиши для того, щоб висловитися, а не для того, щоб справити враження». Чим освіченіша людина, тим глибше вона має знати мову свого народу. Пам'ятаймо про це!

«Двобій капітанів»

Завдання для капітанів. Дібрати українські відповідники до поданих слів.

1. Спонсор (*благодійник*), альтернатива (*вибір*), генеза (*розвиток*), ідентичний (*тотожний, однаковий*), конвенція (*міжнародний договір, угода*), мізантроп (*людина-ненависник*), синхронний (*одночасний*), оратор (*промовець*), панорама (*краєвид*), аудієнція (*прийм*), ультиматум (*вимога*), імпорт (*увезення товару*).

2. Авангардний (*передовий*), апелювати (*оскаржувати яку-небудь ухвалу, постанову; звертатися до кого-*

чого-небудь), дебатити (*обговорення, обмін думками*), імпозантний (*величний, поважний*), консенсус (*згода щодо спірного питання*), нюанс (*відтінок*), утрирувати (*перебільшувати*), аукціон (*продаж*), дегенерувати (*припиняти розвиток*), експорт (*вивезення товару*), інновація (*нововведення*), ліцензія (*дозвіл, згода*).

«Документознавство»

Ведуча. Культура писемного ділового мовлення пов'язана з визначенням змісту, структури, порядку складання й оформлення документації. Перевіримо, чи знаєте ви різновиди документів і ділових паперів.

Запитання для 1-ї команди

• Документ, який містить прохання або пропозицію однієї чи кількох осіб, адресовану установі або посадовій особі. (*Заява*.)

• Документ, у якому в офіційній формі висловлено громадську думку про працівника як члена колективу, дано оцінку його ділових і моральних якостей. (*Характеристика*.)

• Службові листи, у яких адресатові пропонують узяти участь у певних заходах. (*Листи-запрошення*.)

• Документ, де пояснено зміст окремих положень основного документа чи причини якихось подій, фактів. (*Пояснювальна записка*.)

• Документ, який підтверджує передавання й одержання документів, грошей, товарів, матеріальних цінностей від установи чи іншої особи. (*Розписка*.)

• Перелік, зведення статистичних даних або інших відомостей, розміщених у певній послідовності у графічному вигляді. (*Таблиця*.)

• Невеликий обсягом твір у збірнику, журналі, газеті, що містить аналіз, опис, критичне осмислення стану дослідження проблеми. (*Наукова стаття*.)

• Стисла стаття науково-теоретичного, науково-популярного чи художньо-публіцистичного характеру, де викладено критичне осмислення первинної продукції (наукової праці, вистави, фільму). (*Рецензія*.)

• Розпорядчий документ, який видає керівник установи щодо організаційних і кадрових питань. (*Наказ*.)

• Документ, у якому реалізовано право громадян користуватися власними здібностями до праці й отримувати за неї винагороду. (*Контракт*.)

Запитання для 2-ї команди

• Документ, у якому особа подає опис свого життя і діяльності. (*Автобіографія*.)

• Документ, що містить стислу інформацію про особисті, освітні, професійні відомості про людину, яка його складає. (*Резюме*.)

• Службові листи, де адресант нагадує про наближення чи закінчення терміну виконання якихось завдань, проведення заходів. (*Листи-нагадування*.)

• Документ із записом перебігу обговорення питань і рішень, ухвалених на зборах, нарадах, конференціях, інших засіданнях колегіальних органів. (*Протокол*.)

• Документ, який надає право конкретній особі на певні дії від імені окремого громадянина чи організації (отримання грошових або матеріальних цінностей, юридично значущі дії). (*Доручення*.)

• Письмове повідомлення про виконання якоїсь роботи за певний період часу. (*Звіт*.)

• Стисла характеристика книжки, статті, реферату тощо. (*Анотація*.)

- Висновки уповноваженої особи (кількох осіб) про наукові роботи, вистави, фільми, подані на розгляд чи до захисту. (*Відгук.*)

- Спеціально підготовлена для поширення у пресі інформація. (*Прес-реліз.*)

- Діловий папір, у якому міститься перелік осіб, предметів, об'єктів, документів у певному порядку, що складається для інформування або обліку. (*Список.*)

«Оратор»

Ведучий. Культура мовлення – це правильність, грамотність мовлення, додержання загальноприйнятих норм літературної мови, а також уміння використовувати всі способи впливу на слухачів. Отже, мовець має дбати про наявність у мові вдало дібраних художніх і ораторських засобів, аби досягти не лише правильності, а й виразності, чіткості, оригінальності мовлення.

Ведуча. Слово – це найкращий засіб вираження внутрішнього світу людини, могутнє знаряддя впливу: «Жодне інше вміння, яким може володіти людина, не дасть їй змоги з такою швидкістю зробити кар'єру і домогтися визнання, як уміння добре говорити» (*Чонсі М.Ден'ю*).

Батько риторики Цицерон зазначав, що найкращий оратор той, хто своїм голосом і повчає слухачів, і дає насолоду, і справляє на них сильне враження. Проте це обдаровання не вроджене, а є результатом наполегливої щоденної праці щодо вдосконалення свого мовлення.

Завдання для 1-ї команди. Підготувати й виголосити перед аудиторією агітаційну промову з метою переконати абітурієнтів вступати до певного вищого навчального закладу.

Завдання для 2-ї команди. Підготувати й виголосити перед аудиторією промову на честь ювілею товариша (колеги, викладача).

Конкурс уболівальників

Назвіть якомога довше слово. Із літер, що входять до його складу, придумайте якнайбільше коротких слів. (*Переможець дістає заохочувальний приз.*)

«Редактор»

Ведуча. Вправно володіти мовою означає добре знати її на фонетичному, лексичному, граматичному рівні, уміти користуватися всіма її виражальними засобами, доречно вживати слова відповідно до ситуації спілкування чи стилю мовлення. Вольтер зазначав, що будь-яку європейську мову можна вивчити за шість років, а рідну треба вчити все життя.

Ведучий. Завдання кожного мовця – дбати за чистоту й правильність власного усного й писемного мовлення.

Завдання. Зредагувати подані речення, об'єднувати правки.

1. У вересні місяці студенти відвідали краєзнавчий музей. У монографії зображені цікаві результати багаторічної роботи автора по досліджуваній проблемі. Вибаچه мене, що спізнилася на заняття. Вона надіялася за допомогою сусідки розв'язати цю проблему. Деякі студенти працюють за своїм індивідуальним графіком навчання. Петро закінчив університет, тому був людиною досвідченою.

Орієнтовні відповіді

У вересні студенти відвідали краєзнавчий музей. У монографії відображено цікаві результати багаторічної роботи з досліджуваної проблеми. Вибаچه мені, що спізнилася на заняття. Вона сподівалася на сусідчину допомогу в розв'язанні цієї проблеми. Деякі студенти навчаються за індивідуальним графіком. Петро закінчив університет, тому був людиною освіченою.

2. Я написала свою автобіографію для вступу в університет. Іваненко приймав участь у конкурсі «Професіонал року». Переважна більшість студентів виконала завдання. Для рішення цього надзвичайно складного завдання треба приміняти зовсім другий підхід. Хочу подякувати телеглядачів за увагу. Головне – не зраджувати собі.

Орієнтовні відповіді

Я написала автобіографію для вступу до університету. Іваненко брав участь у конкурсі «Професіонал року». Більшість студентів виконала завдання. Щоб розв'язати це надзвичайно складне завдання, треба застосувати інший підхід. Хочу подякувати телеглядачам за увагу. Головне – не зраджувати себе.

Конкурс уболівальників

Ведуча. Говорячи про культуру мовлення, слід пам'ятати про нові явища в лексиці, фразеології, граматиці, стилістичне забарвлення мовних форм, інформаційний та емоційний потенціал слова.

Ведучий. Особливе місце в системі літературної мови належить фразеології, яка надає мовленню виразного національного колориту. Використання сталих зворотів потребує тонкого чуття стилістичної системи мови. Дуже часто в усних і писемних текстах натрапляємо на скальковані фразеологізми, здебільшого з російської мови. Попри спорідненість російської та української мов більшість фразеологічних зворотів мають різне мовне забарвлення.

Шановні уболівальники, доберіть до російських фразеологізмів українські відповідники. Кожна правильна відповідь принесе бал вашій улюбленій команді.

Как белка в колесе; доводит до белого каления; дело мастера боится; заговаривать зубы; как воды в рот набрал; не велика птица; строить глазки; денег куры не клюют; пускать пыль в глаза; шито-крыто; глаза на лоб лезут; легок на помине; от ворот поворот; стореть со стыда.

Орієнтовні відповіді

Як муха в окропі; допекти до живого; діло майстра величає; забивати баки; ні пари з вуст, анічирк; не велика цяця, не велике цабе; пускати бісики, грати очима; грошей хоч греблю гати; замилювати очі; тишком-нишком; очі рогом лізуть; про вовка промовка, а вовк і в хату; дати відкоша; позичати у Рябка очі.

«Розрізняймо значення»

Ведуча. Багато проблем у мовців виникає, коли вони стикаються з паронімами – словами, що зовнішньою формою близькі до інших слів. Складність уживання їх полягає в тому, що вони інколи різняться лише однією буквою, але значення слова при цьому істотно змінюється.

Завдання. Пояснити значення слів-паронімів.

1. Афект (*нервово збудження*) – ефект (*результат, наслідок, сильне враження*); талан (*доля, щастя, удача*) – талант (*обдаровання*); адрес (*вітальний лист*) – адреса

(місце проживання); група (сукупність осіб, істот, предметів, речовин, об'єднаних чимось спільним) – трупа (колектив артистів театру або цирку); кампанія (сукупність заходів для здійснення важливих громадсько-політичних, господарських або культурних завдань) – компанія (група осіб; товариство); вникати (намагатися зрозуміти суть чого-небудь) – уникати (прагнути бути осторонь чого-небудь).

2. Глуз (глузування) – глузд (розум); дипломант (особа, відзначена почесним дипломом за видатні успіхи в якійсь галузі) – дипломат (особа, яка займається дипломатичною діяльністю); дефектний (зіпсований, з дефектом) – дефективний (ненормальний, із психічними або фізичними вадами); сердечний (пов'язаний із серцем, щирий) – сердешний (бідолашний); гамувати (заспокоювати, приборкувати) – тамувати (задовольняти потребу в чомусь, стримувати); вдача (сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини, характер) – удача (везіння, доля, талан).

Голова журі оголошує результати і нагороджує переможців.

Ведучий. Вітаємо переможців.

Ми повинні пам'ятати, що на сучасному етапі розвитку мови триває впорядкування мовних норм. Обов'язок кожного з нас – відродити втрачене у спілкуванні людей, узвичаїти призабуте, відкинути невластиве, силоміць нав'язане або бездумно перейняте. Адже за багатовікову історію в нашого народу витворилася власна система мовленнєвого етикету, що є своєрідним феноменом і відображенням загальної культури мови.

Хочеться завершити наше свято словами Анатолія Бортняка: «Я не закликаю ставати на коліна й бездумно бити перед словом поклони. Треба жити ним. А щоб життя було повноцінним, щоб воно було щедрим, як земля, і високим, як небо, слід знати своє слово, любити його, шанувати, боронити, розвивати, вкладаючи в нього свій розум, свій дух, своє сумління».

Рекомендована література

1. Булаховський Л. Український літературний наголос (характеристика норми) / Л.Булаховський. – Київ ; Львів : Рад. школа, 1947. – 54 с.

2. Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови / М.Жовтобрюх, Б.Кулик. – [4-те вид.]. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 402 с.

3. Культура фахового мовлення : [навч. посіб.] / за ред. Н.Бабич. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. – 496 с.

4. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : [навч. посіб.] / З.Мацюк, Н.Станкевич. – [2-ге вид.]. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.

5. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради / О.Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.

Книжки, подаровані редакції

Мова наша – українська : [навчально-методичний посібник для вчителя] / Л.І.Мацько, О.М.Семенов, Н.Б.Голуб, та ін. ; за ред. Л.І.Мацько. – К. : Богданова А.М., 2011. – 512 с.

У посібнику подано матеріали до уроків української мови для 10-го класу (профіль «українська філологія»). Вміщено унікальний теоретичний матеріал з історії мови, сучасного українського і світового мовознавства, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвої діяльності. Представлено систему вправ і завдань, розроблених на засадах дослідницького навчання, з урахуванням комунікативно-діяльнісного підходу.

Мета видання – допомогти вчителеві наповнити свій урок оригінальним дидактичним матеріалом, цікавими завданнями, інноваційними формами і прийомами роботи.

Для вчителів української мови, учнів-старшокласників, абітурієнтів, студентів-бакалаврів, магістрів і всіх, хто бажає знати українську мову.

